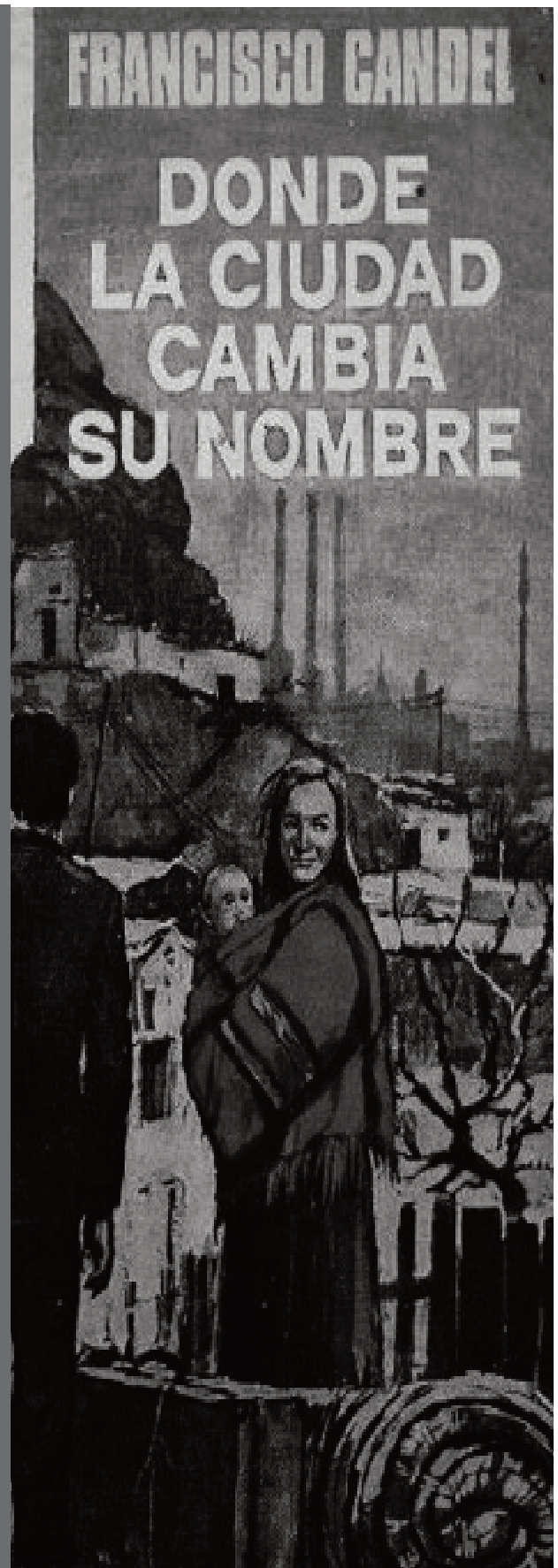

Perifèries literàries

Carles Ferrer Sales

Perifèries literàries

Carles Ferrer Sales
Filòleg i documentalista
Universitat de Barcelona i UOC

**A Paco Candel,
per com va viure,
per tot el que va escriure.**

*«Nada más antiguo que un pobre. Ninguna otra cosa más vieja, más humana, más milenios agarrada a nuestra piel como un parásito, que el hambre y el frío. La historia de la humanidad es la historia de sus pobres, de su indigencia. Y así, con una canción de mendigo, empezó a escribirse la historia. El primer personaje en la literatura castellana fue una vieja alcahueta. Siguió el lazarrillo de un pedigüeño ciego. Una vieja y un niño pobres (...) Para ser pobre no se necesita más que haya un rico. Lo sabe todo el mundo, sobre todo los pobres».*¹

Ho diu l'escriptor Pérez Andújar: *la historia de la humanidad es la historia de sus pobres*. Ho escriu en un dels articles que li han fet rebre, l'any 2014, el premi Ciutat de Barcelona per les seves cròniques periodístiques. La 'literatura perifèrica' —mirarem d'explicar a què ens referim— està feta d'aquesta història de la humanitat perquè les perifèries s'han omplert amb la gent que fugia de la pobresa, del fred i de la fam o de la por a no sobreviure.

1. EL CONCEPTE DE "PERIFÈRIA"

Perifèria, extraradi, suburbi, raval, barriada, barris extrems... són diverses maneres de referir-se al lloc on s'instal·len els últims que arriben i els més humils. Aquell lloc que Paco Candel va anomenar *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957), la novel·la en què Candel descrivia la vida d'un barri perifèric, el seu: les Cases Barates de Can Tunis. Vint anys abans, Xavier Benguerel havia publicat la quarta novel·la i també havia situat l'acció al seu barri: l'obrer, fabril i també perifèric Poble Nou. En aquest cas, Benguerel la va titular directament *Suburbi* (1936).

¹ PÉREZ ANDÚJAR, Javier a "Ser pobre en la vida" a *El País*, 12 de gener de 2013.

El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* defineix 'perifèria' com els extrems o marges d'una entitat geogràfica, 'extrarad' com la perifèria d'una ciutat, 'suburbí' com el barri perifèric d'una ciutat, especialment habitat per gent humil i 'rava' com la part d'una població que està o havia estat extramurs, la part extrema d'una població o també població annexa a una altra de més gran.

Segons el *Diccionari de la Gran Enciclopèdia Catalana* la paraula 'rava' vindria de l'àrab hispànic 'rabád' i seria la d'origen més antic, 1264, la primera accepció: *Barri exterior d'una població emmurallada* que després s'estendria a *Barri situat als afores d'una població*.

'Suburbí' prové del llatí 'suburbium', s. xiv, i es defineix així: *Part d'una ciutat, habitualment perifèrica, considerada de qualitat inferior al nucli vital*.

La paraula 'perifèria' té un origen remot en la paraula grega 'periphérea', tot i que ens arriba a través del llatí; apareix documentada en català l'any 1803. Defineix el *contorn o superfície exterior d'un cos*, però també *els extrems o marges de qual-sevol entitat geogràfica*. Avui en dia, adoptada per l'entorn tecnològic, s'aplica al *conjunt de perifèrics connectats a un mateix ordinador*. Té un antònim: *centre*.

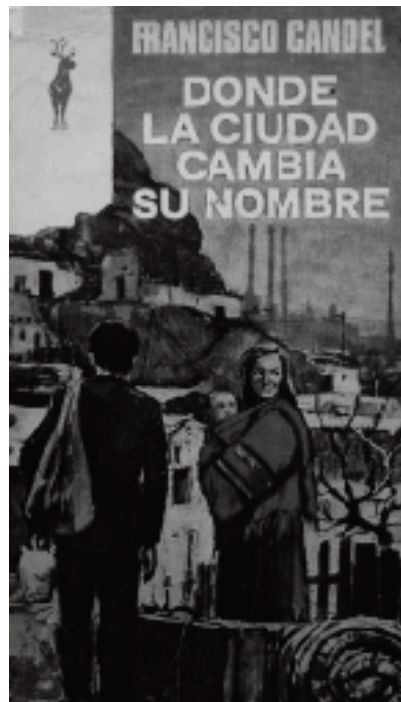
Finalment, 'extrarad' és un concepte més recent, de geografia urbana que serveix per definir *el sector que envolta el centre urbà d'una població i que constitueix una transició vers el medi rural proper*.

De totes aquestes variants, n'hi ha dues que s'acosten més a la realitat dels últims en arribar: 'suburbí', per la idea de la inferioritat i la composició de gent humil i 'perifèria', més precís, perquè té un antònim clau per entendre la realitat: 'centre'. Per ser perifèric només cal que hi hagi un centre, això ho sap tothom, sobretot els perifèrics.

A la novel·la *Suburbí*, publicada per primer cop l'any 1936, Xavier Benguerel retrata les difícils condicions de vida en un espai suburbial al nord de la ciutat, el Poblenou, perifèric i allunyat de la 'ciutat':

«*Quan el tren arrencà, s'abocà a la finestra, feliç, però al cap de poc topà amb aquell paisatge que coneixia des de sempre: els horts i els camps del seu suburbi, resseguits per escasses sequioles que ara, tocadés pel sol, semblaven de plata, però que, de fet, podien a escorxador, a adoberia, i que tot el que arrossegaven eren aigües tèrboles, usades. A tocar, ran de via, va aparèixer i desaparèixer l'amuntegament de barraques, sempre amb algú al peu d'una porta, derrotat, immòbil. Però ell, com la ciutat, va relegar-ho tot de seguida a distància.*» (Benguerel, 1985 pàg. 72)

Benguerel va escriure la novel·la l'any 1934 *amb entusiasme i poca reflexió, amb fogositat*. Anys més tard va reescriure *tota la novel·la amb el propòsit de ser fidel a la noble intenció que vaig tenir a la meua joventut*, i així, al pròleg d'aquesta nova edició de 1985 ens explica el perquè d'escriure sobre el seu barri:

«Vaig sortir al balcó del quart pis de casa meva, i escampant la mirada passeig del Triomf enllà, per damunt d'un cúmulo de terradets i teulades i un garbuix d'estenedors i xemeneies, em vaig dir: És de tot això que has de parlar, perquè és tot això el que estimes: aquesta gent que va i ve de les fàbriques, amb brusa blava i espadenyes i una modesta carmanyola a la mà, amb les seves enormes angúnies i les seves petites esperances». (Benguereel, 1985 pàg. 12)

Uns anys abans d'aquesta nova edició de *Suburbi*, l'escriptor Eduardo Mendoza descrivia a *La verdad sobre el caso Savolta* (1975) un altre suburbi barceloní, també des de la finestra d'un tren, però aquest cop al sud de la ciutat:

«Los suburbios que atravesábamos, y que yo desconocía, me deprimieron hondamente. Junto a la vía, y hasta donde alcanzaba la vista, se apiñaban las barracas sin luz, en una tierra grisácea, polvorienta y carente de vegetación. Circulaban por entre las barracas hileras de inmigrantes, venidos a Barcelona de todos los puntos del país. No habían logrado entrar en la ciudad: trabajaban en el cinturón fabril y moraban en las landas, en las antesalas de la prosperidad que los atrajo.» (Mendoza, 1989 pàg. 72)

Es tracta de la zona industrial de l'Hospitalet, on Mendoza situa la fàbrica Savolta. Totes dues novel·les, *Suburbi* (1936) i *La verdad sobre el caso Savolta* (1975) ens parlen del moment en què comença l'arribada massiva i desordenada d'immigrants

i molts ravals, barriades i extraradis passen a ser suburbis i barris extrems. És el final dels anys 10 del segle xx, més endavant tot serà 'perifèria', un terme més polit i urbanísticament més tècnic i precís.

2. LA DIVERSITAT DE LES "LITERATURES PERIFÈRIQUES"

Una senzilla cerca a la xarxa virtual sobre la idea de "literatura perifèrica" ens mostra que aquesta es pot aplicar a literatures molt diverses, depenent del centre en què ens situem per marcar la perifèria.

Hi ha crítics literaris que es refereixen a 'literatures petites',² i ho entenem com aquelles que pertanyen a nacions petites, amb un nombre restringit de lectors i que a l'hemisferi occidental no ocupen una posició central en la relació d'obres o autors coneguts. De fet, des del cànon literari occidental, la perifèria ha estat habitualment tota la resta, per llunyana i per desconeguda.

A l'estat espanyol, Bernardo Atxaga, Quim Monzó i Manuel Rivas han estat durant molts anys els dignes representants de les literatures –anomenades perifèriques– basca, catalana i gallega perquè escrivien en una llengua diferent, també minoritària, en relació a la castellana.

A Catalunya, la literatura perifèrica pot referir-se als escriptors de Tarragona, Lleida o Girona en relació als de Barcelona, també a la testimonial literatura de muntanya respecte a la envergadura de la literatura urbana.

A finals del 2013, el Centro Andaluz de las Letras organitzava a Sevilla el cicle "Letras periféricas" amb l'objectiu de «romper con esa tendencia excluyente y permitir que los escritores periféricos regresen a sus barrios de origen para explicar a sus vecinos cómo se forjó su vocación, de qué manera ha determinado la periferia su obra, su estilo y sus obsesiones, y en definitiva, demostrar que estas zonas urbanas son un territorio fértil para la actividad artística e intelectual.»

El professor d'Estudis Ibèrics a la Universitat de Califòrnia, Cristián H. Ricci, va publicar l'any 2010 *Literatura periférica en castellano y catalán. El caso marroquí*. El llibre cita i analitza els textos d'escriptors d'origen marroquí i establerts a Espanya i a Catalunya i que conformen una literatura que l'autor acabarà anomenant 'de frontera' al llibre *¡Hay moros en la costa! Literatura marroquí fronteriza en castellano y catalán* (2014). En aquest cas, 'perifèrica' i 'de frontera' serveix per parlar d'autors que tenen com a temes principals les seves migracions, les seves adaptacions i la relació entre els seus dos mons.

² Simona Sora a "Carta sobre una literatura perifèrica": *Su experto en "literaturas periféricas" (es decir, pequeñas y con un público inevitablemente restringido desde el punto de vista numérico) le había hecho saber que, ciertamente, algo se mueve en la literatura rumana*. Al suplement cultural "La jornada semanal", núm. 989. Febrer 2014.

A Brasil, els últims anys, la idea de literatura perifèrica equival a "literatura marginal" i també "literatura de testimoni". La revista literària argentina *No retornable* va elaborar un reportatge especial dedicat al 'Brasil perifèric' (2012),³ en el què Lucía Tennina, professora universitària de literatura brasilenya i portuguesa, fa una evident connexió entre la realitat social de la perifèria i la necessitat de fer-se visible col·lectivament:

«Esta antología pretende ofrecer a los lectores argentinos un panorama de un gran mundo que se adelantó a la crítica literaria y decidió autodenominarse "Literatura Marginal" o "Literatura Periférica", un movimiento literario y social que empezó a articularse desde fines de los noventa en las regiones suburbanas de la Ciudad de San Pablo.

Movimiento Literario, en tanto se posiciona desde prácticas de trayectoria letrada (literatura, publicación de libros, salones literarios, editoriales), reapropiadas en un contexto marcado por otros espacios (la calle y los bares), otras biografías (inmigrantes nordestinos y descendientes de esclavos) y otras pedagogías (hip-hop y literatura de cordel.

Movimiento Social, en tanto se afirma desde una identidad específica, el "ser periférico", contra un enemigo común, las "élites", y en pos de un proyecto a construir: el "respeto" vinculado a la periferia.»

La literatura per aconseguir respecte i identitat col·lectiva. Ingrid Hapke, professora a la Universitat de Berlín que ha estudiat a fons la literatura marginal/perifèrica de Sao Paulo, incideix en aquest aspecte:

«La literatura de testimonio en América Latina está vinculada fuertemente a los movimientos sociales, utilizando el testimonio como una opción de los "tradicionalmente subyugados y excluidos" para articularse políticamente y aumentar su propia voz en los discursos dominantes, además de crear una identidad colectiva.»

Hapke planteja com una novetat d'aquesta producció literària *«la apropiación y resignificación del universo letrado por parte del sujeto marginalizado y excluido de la sociedad brasileña y de su producción simbólica, sin mediación académica/intelectual del eterno otro que alterna o subalterniza, volviéndose a sí mismo y a sus propias experiencias objeto de su escritura.»* És a dir, l'escriptor, com a persona, forma part de la realitat, perifèrica i marginal, que vol descriure. És el narrador de la seva pròpia realitat i és també el tema i és el protagonista.

Kiko Amat, a l'article "La literatura de las aceras", ho resumeix en una frase quan diu que la literatura de classe obrera hauria de ser la *narrativa escrita sobre, para y*

³ *No retornable*, núm. 11, abril 2012. La cita de Lucia Tenina pertany a la introducció i la posterior d'Ingrid Hapke a l'article "La literatura marginal como literatura de testimonio, más allá de lo impreso". [<http://www.no-retornable.com.ar/v11/brasil/hapke.html>].

por gente de clase obrera; una literatura que, segons Amat, debe haber nacido en un entorno humilde (del lumpen a la baja clase media), debe utilizar un lenguaje sin pretensiones (nada pomposo, jamás buscando la aceptación de la alta cultura) y centrar su temática en el medio que la rodea, así como aspirar a ser leída/comprendida por su propia clase. (Amat, 2005 pàg. 2)

En aquesta línia, Xavier Benguerel va *revoltar-se contra la majoria de pintors i poetes dels anys trenta que abusaven dels 'atractius' d'uns quants suburbis barcelonins* i decideix, diu ell: *reivindicar l'autèntica naturalesa del meu barri* (Benguerel, 1985 pàg. 11), mitjançant el testimoni literari. Això és el que va fer l'escriptor Paco Candel a partir dels anys 50, reivindicar el seu barri i convertir els seus habitants en personatges, donar testimoni dels tradicionalment exclosos i fer-los visibles; així va començar a crear identitat col·lectiva.

Pasaré de creer en lo político a creer más en la literatura (Pérez Andújar, 2012 pàg. 161). Javier Pérez Andújar és, avui en dia, el militant més actiu d'aquesta mena de guerrilla literària que vol continuar narrant des de, sobre i per a la gent humil; Pérez Andújar mira de fer visible, a través de la paraula, la història dels exclosos nous i de reivindicar la història i les històries dels perifèrics, els allunyats dels centres: *apuntándolas, escribiéndolas, es como voy a querer cambiar las cosas, des de la realidad incuestionable de la literatura.* (Pérez Andújar, 2007 pàg. 177).

3. LA NOSTRA PERIFÈRIA: FABRIL, OBRERA, IMMIGRANT

Quina és, en tot cas, la nostra perifèria? La de la ciutat de Barcelona que a partir de 1850 va conformar la concentració de treballadors industrials més important del sud d'Europa.

La nostra perifèria és la de "la ciutat dels prodigis" que, ens explica Eduardo Mendoza, a finals del segle XIX comença a escampar-se pels *barris i pobles exteriors al perímetre antic de la muralla*,⁴ i la que més endavant, *durante los primeros años setenta [del segle XX] iba a desbordarse por la periferia como un cubo de agua*, en paraules de Pérez Andújar (2011 pàg. 137)

A la Barcelona de l'any 1900 els treballadors de fàbriques eren gairebé el 43% dels censats a Catalunya i més del 20% de tot l'Estat espanyol, *aquesta concentració d'o-*

⁴ Mendoza contextualitza la ficció de "La ciudad de los prodigios": *conforme al censo de 1887, lo que hoy llamamos el "área metropolitana", es decir, la ciudad y sus agrupaciones limítrofes, contaba con 416.000 habitantes, y este número iba en aumento a un ritmo de 12.000 almas por año. De la cifra que arroja el censo, correspondía a Barcelona propiamente dicha, a lo que entonces era el municipio de Barcelona, la de 272.000 habitantes. El resto se distribuía entre los barrios y pueblos exteriores al perímetro antiguo de la muralla; a lo largo del siglo XIX se habían ido desarrollando en estos barrios y pueblos las actividades industriales de mayor fuste.*

brers industrials oferia una situació social tan conflictiva que, a partir, dels anys cinquanta del segle XIX, Barcelona s'havia convertit en una ciutat sotmesa al nou tipus de tensions socials generades pel sistema capitalista. (Pérez-Vallverdú, 2008 pàg 121)

Un testimoni d'excepció de l'època, Friedrich Engels, es fa ressò d'aquests conflictes, i la importància de la Barcelona industrial, a les cròniques de "*Memorias sobre los levantamientos en España en el verano de 1873*" diu:

«(...) se invitaba a los obreros de Barcelona —el centro fabril más importante de España, que tiene en su haber histórico más combates de barricadas que ninguna otra ciudad del mundo— a enfrentarse con el Poder público armado, pero no con las armas que ellos tenían también en sus manos, sino con un paro general, con una medida que sólo afecta directamente a los burgueses individuales.»⁵

Les dificultats econòmiques, la pobresa, la misèria en els llocs d'òrigens i la demanda de mà d'obra a la Barcelona industrial i expansiva del segle XX van acabar de configurar una perifèria forçada a ser l'acollidora de fàbriques i d'obriers en massa. Una massa que el comissari Vázquez del cas Savolta descriu així:

«...la masa..., ¿comprenden lo que quiero decir? La masa. La componen mayormente los inmigrantes de otras regiones, recién llegados. Ya saben cómo viene ahora esa gente: un buen día tiran sus aperos de labranza, se cuelgan del tope de un tren y se plantan en Barcelona. Vienen sin dinero, sin trabajo apalabrado, y no conocen a nadie.» (Mendoza, 1989 pàg. 86)

Es tracta d'una arribada que, en onades i procedències diverses, va omplint i modificant l'entorn i el contorn exterior de Barcelona.

«L'Exposició de Montjuïc de l'any 1929, les obres del metro i el procés de creixement industrial de la ciutat donaren lloc a aquesta primera immigració, tenint en compte que Catalunya tenia les taxes de natalitat més baixes de tot l'Estat. Si inicialment foren els aragonesos i valencians els primers a arribar, immediatament els seguiren murcians i els de l'Andalusia oriental, especialment els almeriencs, tots ells, en aquells anys i posteriorment, coneguts genèricament com "els murcians". Aquesta immigració, com passa sempre, s'assentà a la perifèria barcelonina i en barris concrets i fou l'Hospitalet i sobretot la Torrassa paradigma d'aquest fenomen.» (Camós, 2009 pàg. 72)

D'aquesta manera, l'evolució de la ciutat de Barcelona, desbordada com un cubell d'aigua, va modificar de manera irreversible la geografia urbana i humana de tota la perifèria barcelonina i, molt especialment, la de l'Hospitalet. La fàbrica més negra de la literatura catalana, la Savolta, s'ubica a començaments del segle XX en els camps de l'Hospitalet que acabaran configurant la seva zona industrial.

⁵ Dins *La España revolucionaria* de K. Marx i F. Engels, en l'edició electrònica de Lorenzo Peña.

La massa d'obrers va ocupant els espais perifèrics i s'instal·la successivament en barraques, cases barates i polígons per acabar configurant la gran massa de blocs de pisos envoltant Barcelona. *Es la masa de bloques que rodea Barcelona como los apaches rodean un fuerte.* (Pérez Andújar, 2012 pàg. 33)

De la mateixa manera que molts immigrants dels anys 1910-1920 no van aconseguir entrar a la ciutat i s'han de quedar malvivint *en las antesalas de la prosperidad que los atrajo* que descriu Mendoza, també els *apatxes* de Pérez Andújar que van arribar els anys 1960-1970 tindran difícil l'accés al *fuerte*, al centre.

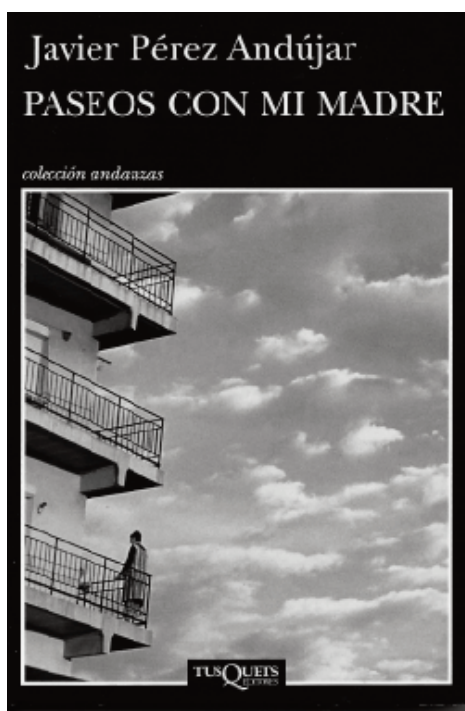
«*No hay manera de estar cerca de Barcelona si antes no lo estuvieron tus antepasados... Nadie pertenece a Barcelona por el mero hecho de vivir en ella, ni siquiera de haber nacido en la ciudad. En Barcelona se está en el cuarto de los invitados durante un par de generaciones, y luego se accede al cuarto de servicio. Porque de Barcelona solo se es por familia y por dinero, en riguroso orden.*» (Pérez Andújar, 2012 pàg. 20)

La mateixa sensació que té el narrador de *Paseos con mi madre* (2012) des del Besòs, la tenen els protagonistes de la novel·la *Rompepistas* (2009) de Kiko Amat a la vora del Llobregat. Són fills de la immigració, de la classe obrera i de la perifèria construïda de qualsevol manera i en la qual estan atrapats. Són joves, punks i skins de finals dels anys 80 i es pregunten si hi ha cap manera de sortir d'aquí:

«*Somos los chicos con botas, rotos y descosidos en la ropa y en el alma... Los peores empleos y barrios, somos la gente que no quieres conocer y venimos de los sitios adonde no quieres ir, nacidos para ser carne d'olla, nacidos para fracasar... sin futuro y sin modales, carne de cañón, Cornellà, Santako, l'Hospitalet, Bellvitge, Castelfel de la Roca, Viladecans, Gavà, Sant Boi, la Cobe, feas las esquinas y más dura será la caída, cayendo, cayendo, siempre cayendo, (...) nadie te cuenta cómo se sale de aquí. ¿Hay alguna manera de salir de aquí?, primero deletrea u-n-i-v-e-r-s-i-d-a-d si tienes huevos...*» (Amat, 2009 pàg. 54)

Qui ens ho explica és el "Rompepistas", un adolescent de disset anys que viu a Sant Boi de Llobregat:

«*Mi pueblo. Mi barrio.
Desde que tengo uso de razón he querido marcharme de aquí.
Adónde, me daba igual; a cualquier parte. Cualquier sitio será mejor que esto. (...)
Sé lo que dicen: que la hierba no es más verde al otro lado de la verja.
Pero este pueblo: ese eczema al lado del río, esas casas arrejuntadas en sus márgenes como escupitajos de un ataque de bronquitis divina, esos barrios obreros adosados con sus bloques de casas Lego... nadie en su sano juicio se quedaría aquí para siempre.
Somos el quiste de Barcelona. La verruga de piel urbana que no quiere desprenderse, que sigue doliendo y afeando. Extarradi Power.*

Mi pueblo.
Qué feo eres, cabrón.» (Amat, 2009 pàg. 89-90)

A finals dels 80, en el moment en què els personatges d'Amat han de triar entre ser *carn d'olla* o *carne de cañón*, Vázquez Montalbán publica *Los alegres muchachos de Atzavara*; en aquesta novel·la, Vicente Blesa i Paco Muñoz, dos amics del barri obrer de La Fabriqueta, en realitat Bellvitge, prendran camins diferents respecte al barri per tal de sortir-se'n a la vida.

D'una banda, Montalbán ens mostra l'enorme contrast entre els personatges benestants i burgesos, protagonistes de la novel·la, i els personatges perifèrics, provinents d'un barri obrer de blocs de pisos, però de l'altra assenyala les diferències entre els dos amics del barri. Qui ens ho explica és Paco Muñoz González, l'amic que es queda a viure al barri: *Vicente que llegó a La Fabriqueta ya a punto de acabar los sesenta y no encajaba el tío... ya iba así hace veinte años, como si fuera uno de los golfos de West Side Story, sin ser golfo, como un señorito voluntariamente disfrazado de golfo... Además el tío "estudiaba". Y cuando decía lo que estudiaba es que en el barrio nos descojonábamos. Estudiaba "ballet moderno"* (Vázquez, 1987 pàg.15). Vicente acabarà sortint del barri i el retrobarem l'estiu de 1974, convivint amb els burgesos d'Atzavara convertit en amant d'un joier ric. Paco, en canvi, tot i que admira, en el seu moment, el gest de Vicente quan marxa per prosperar, ens confessa: *a mí me gustaría quedarme siempre tal como soy, tal como estoy*. I en un

moment de la novel·la confessa: *yo pensaba que si el precio de ir a Nueva York es que te den por culo, que se metan Nueva York donde les quepa, yo me quedo en La Fabriqueta y veo Nueva York por la tele...* (Vázquez, 1987 pàg. 68)

Des de l'inici de la novel·la, el personatge de Paco es declara orgullós del seu barri, de la seva feina de repartidor i de la seva furgoneta: *En toda la zona que comprende Hospitalet, La Fabriqueta y Bellvitge no hay otro repartidor como yo. [...] Mi familia, los Muñoz González fue una de las primeras en meterse en los bloques de la Fabriqueta... Yo llegué aquí con once años y he visto cómo se ocupaban los bloques construidos y cómo se construían otros y a mí esto me va y sólo cambiaría los bloques de La Fabriqueta por una casa con piscina.* (Vázquez, 1987 pàg. 9)

Als blocs de pisos on es va instal·lar la família dels Muñoz González també van arribar *mis tíos de Loja y mis primos de Guadix que se fueron viniendo detrás nuestro y casi ocupamos un bloque completo* (Vázquez, 1987 pàg. 9). Amb els anys i les lluites veïnals es va arribar al respecte social, aquell respecte social que la literatura marginal de la perifèria brasilenya persegueix, en tant que actua també com a moviment social. D'alguna manera, el mateix Manuel Vázquez Montalbán, amb la publicació *Los mares del sur* (1979), practica una mena de justícia literària amb el barri de Bellvitge mitjançant la dignificació de personatges perifèrics en contrast amb la indignitat i la falta d'escrúpols de les elits.

Avui en dia, però, ja fa anys que a la perifèria barcelonina els pobres han començat a arribar de més lluny i en condicions més míseres, la immigració s'ha internacionalitzat i alguns han canviat el seu pis per un altre de millor o de més gran o no tan perifèric.

«*La gente que llegó de los lugares más pobres de España está cediendo su hueco a la gente que llega de los lugares más pobres del mundo. Les alquilan las casas a tanto por persona... los que llegan no pagan por vivir en un sitio pagan por estar vivos en un sitio.*» (Pérez Andújar, 2012 pàg. 67)

4. LA NARRACIÓ DE LA NOSTRA PERIFÈRIA

Quin és el reflex literari del nostre món perifèric, geogràficament urbà, socialment obrer i de procedència majoritàriament immigrant?

La novel·la urbana va trigar massa a arribar a Catalunya i, quan ho va fer, no va mirar gaire cap a la perifèria; la narrativa de la immigració no va ser cap prioritat pels escriptors catalans, ans al contrari, i la classe obrera va ser ignorada durant un temps per la nostra literatura; encara ara, la literatura de classe obrera és *un fantasma que no recorre Europa*, en paraules de l'escriptor Kiko Amat. De tot, però, hi ha honroses excepcions i tenen valor històric i literari, de testimoni.

La primera de les conclusions que el geògraf Carles Carreras apunta en el seu estudi *La Barcelona literària* (2003) és que

«Barcelona es redueix literàriament fins ara al centre històric i a l'Eixample, amb mencions molt escadusseres i especialitzades a altres indrets de les perifèries municipals i metropolitana. La literatura, en general, s'interessa més per la ciutat monumental i turística i menys per la de les persones, llevat dels casos d'escriptors amb preocupacions socials, com Candel o Vázquez Montalbán.» (Carreras, 2003 pàg. 181)

Poc interès per les perifèries, d'una literatura urbana barcelonina, a la qual el mateix Vázquez Montalbán li posava edat: *Cincuenta años de novela urbana nos contemplan*.⁶ La novel·la urbana va trigar a arrelar a Catalunya i a començaments del segle xx això era tema de debat entre escriptors. El mes de juliol de 1908, en un article a *La Veu de Catalunya*,⁷ Josep Carner escrivia sobre la possibilitat de convertir la ciutat en matèria narrativa i ell defensava que no:

«Es possible avuy la novela ciutadana dins la nostra literatura? Jo crec que no encara... perquè precisament els nostres temps estàn en gestació de la Ciutat.»⁸

Carner no veu possible una novel·la urbana realista, per ell l'única literatura possible per parlar de la ciutat seria, en tot cas, la satírica i hauria de servir per flagel·lar, diu *certes penúries del esperit, certes rutines socials, certes ignorancies y ridiculeses que fan nosa a l'acció creadora*.

Josep Maria Folch i Torres, posicionat a favor d'una literatura més propera a la realitat, li respondrà que precisament *els mestres literats de les ciutats ja fetes ens l'envejarien, si'l sabessin, aquet bell moment de gestació, pera traduirlo en obres immortals*.⁹ I, molt elegantment, li farà dos retrets; un, per no ser conscient de la importància del moment històric:

«Per què la hem d'esperar la ciutat feta, organisaada, ab la seva aristocracia plagiadora, ab les revoltes obreres revellides, ab la burgesia pariona a totes les burgesies, ab el seu viure sabut de ciutat assolida... pero mancada de la d'ara, que no tornarà més.»

L'altre, per tal que, com a escriptor, enlairi la mirada *més enllà de les torretes de la Bonanova, les damiseles que s'hi esllangueixen i els pianos que s'hi desafinen* i esguardi *aquesta florida d'ara*:

«La veureu de més enlaire y força més endins, cap a l'anima, cap allí ahont s'hi senten les esgarrifances d'un millor viure, allí ahont se gemega quan no's plora, en

⁶ Manuel Vázquez Montalbán a "Un imaginario colectivo". *El País*, 15 de marzo de 2002.

⁷ Josep Carner a "Ab motiu d'una novela?". *La Veu de Catalunya*, 3 de juliol de 1908, edició vespre, pàg. 1-2.

⁸ Les cites de Carner i, posteriorment, de Folch i Torres es reproduïxen tal com van ser publicades l'any 1908, amb errors ortogràfics evidents amb la normativa vigent però cal recordar que el *Diccionari ortogràfic* de Pompeu Fabra és de 1917 i les *Normes* de 1913.

⁹ Aquesta cita i les següents de Folch i Torres són de l'article "De novela ciutadana" publicat a *La Veu de Catalunya*, l'11 de juliol de 1908, pàg. 2.

els barris submergits en la carbonisa de les xemeneyes y en les velles universitats ahont els sedejents no troben assaciament.»

La professora Eulàlia Pérez-Vallverdú també parla d'un oblit de la Barcelona obrera per part de la literatura catalana a començaments del segle xx i cita l'escriptor Josep Maria Folch i Torres com l'excepció amb les novel·les *Aigua avall* (1907) i *El lluminós horitzó* (1908). Aquest oblit generalitzat marcarà diferències evidents amb la literatura de societats semblants a la nostra, com ara l'anglesa i la francesa.

El crític d'art Robert Hugues ja apuntava al seu assaig sobre Barcelona que, en aquells anys, *los trabajadoras barceloneses no tenían ningún escritor que diera fe de sus vidas, como hizo Engels en el caso del proletariado de Manchester.* (Hugues, 1992 pàg. 340)

Davant els postulats de Carner i del Noucentisme, Folch i Torres intenta explicar amb articles, però també amb les seves novel·les, *el perill que implica no fer cas o marginar les reivindicacions i les aspiracions, justes i legítimes, de la classe obrera.*

Entre les possible raons d'aquest allunyament literari, Pérez-Vallverdú assenyala diverses possibilitats: la procedència burgesa dels autors i també dels lectors, problemes de mercat, crisi de l'estètica realista... El cert és que ni en la Renaixença, ni durant el Modernisme, ni amb el Noucentisme els conflictes de la societat capitalista són tema literari.

La novel·la modernista, simbòlica i molt centrada en els ambients bucòlics i rurals, quan es planteja la temàtica ciutadana, com fan altres literatures europees, el que fa és mirar cap a la burgesia. També el Noucentisme s'allunyarà, en general, dels conflictes socials i es centrarà més en escenes i personatges del Passeig de Gràcia; fins i tot, quan es vol incorporar la mirada sobre l'altra ciutat, aquesta correspon més al món de la delinqüència o dels baixos fons que a la ciutat obrera.

Els silencis i la incomprensió que la literatura catalana va tenir a començaments de segle xx en relació als conflictes de la industrialitzada ciutat de Barcelona, en general, i les condicions de vida dels treballadors, en particular es van repetir el anys 30 en relació a la immigració.

Els reportatges "Múrcia, exportadora d'homes", del jove periodista Carles Sentís, apareguts a la revista *Mirador* entre 1932 i 1933 *van encetar*, en opinió del crític literari Julià Guillamon, *un debat sobre la conveniència de regular l'arribada de nous immigrants.* Dues veus periodístiques i literàries de renom dins la burgesia i la cultura catalana de l'època, Carles Soldevila i Josep Maria de Sagarra, s'afegien al debat amb diferents articles publicats a la premsa de Barcelona. Diu Guillamon a l'article "La novel·la catalana de la immigració" que *per a Sagarra, la immigració no només representava un problema demogràfic i social de primer ordre: era un amenaça a l'obra de reconstrucció cultural que s'havia iniciat amb la Renaixença.*

I conclou: *Les opinions de Carles Soldevila i Josep Maria de Sagarra barren el camí a una possible novel·la catalana de la immigració. Si el conflicte entre indígenes i forasters arriba fins a la negació de l'altre, difícilment es pot pensar que puguin compartir l'espai d'una novel·la.* (Guillamon, 2005)

Guillamon es pregunta per l'existència d'un espai literari comú en el qual el món català i el món de la immigració puguin conviure i cita Candel per mostrar que, mentre l'assaig *Els altres catalans* (1964) és un intent de trencar fronteres, la seva obra literària —amb algunes excepcions— contradiu la seva pròpia teoria, ja que la descripció de les Cases Barates a *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957) és la d'un món tancat amb escassa presència catalana. De la mateixa manera que en autors catalans la tendència serà descriure ambients menestrals en què predomina la població autòctona. L'espai comú trigarà molts anys a obrir petites esclotxes i no serà fins els darrers anys que la immigració i la relació entre catalans i castellans deixi de ser un tabú per a la literatura catalana.

En tot cas, el cert és que a finals dels anys 50 amb les novel·les de Candel i al llarg la dècada dels 60 amb novel·les com *Últimas tardes con Teresa* i *La oscura historia de la prima Montse* de Juan Marsé comencem a trobar en la literatura catalana una nova sensibilitat cap al suburbi. Amb *Últimas tardes con Teresa*, Marsé va guanyar l'any 1965 el prestigiós premi Biblioteca Breve de l'editorial Seix Barral, això va significar *un salto enorme que explicaba la periferia desde la excelencia literaria, pero también desde dentro.*¹⁰

"[Pijoaparte] *Acaba de salir de su casa, que forma parte de un enjambre de barracas situadas bajo la última revuelta, en una plataforma colgada sobre la ciudad: desde la carretera, al acercarse, la sensación de caminar hacia el abismo [...]*" (MARSE, *Últimas tardes con Teresa*).

Candel i Marsé *literaturitzen* el conflicte social, també les diferències culturals entre el centre i la perifèria, entre 'los chicos de barrio' i la burgesia existents als anys 50. Conflictes socials que, d'alguna manera recolliran, entre altres, Juan Goytisolo a *Señas de identidad* (1966) o Mercè Rodoreda a *El carrer de les Camèlies* (1966) amb descripcions del barraquisme, "*La barraca només tenia dues parets de maó; les altres eren fetes amb llaunes, amb fustes velles i amb trossos de sac entaforats per les esclotxes*", un dels greus problemes d'aquella dècada del 50.

El problema dels assentaments d'immigrants en barraques miserables és descrit ja a la zona industrial de l'Hospitalet dels anys 1917-1919 per Eduardo Mendoza a *La verdad sobre el caso Savolta* (1975), ara bé si hem de trobar el nom d'un escriptor que hagi viscut i narrat el problema amb més atenció, aquest és Paco Candel.

¹⁰ Mireia Pol a "En el centro de la periferia": <http://www.escriitores.org/recursos-para-escriitores/articulos-de-interes/10058-en-el-centro-de-la-periferia>

Ignasi Riera creu que Candel és *per damunt de tot l'escriptor de les barraques*. Diu Riera: "*crec que la Barcelona de Candel és preferentment la de les barraques... Candel que ha conegut a fons la vida a la Barcelona marginal del barraquisme, no ha entès mai el tipus de barraquisme vertical dels anys de les migracions més massives. Més encara: Candel, que ha estat l'escriptor d'aquest país que ha prestat més atenció al fenomen migratori, publica el seu primer llibre [1956]... quan encara no ha començat la migració massiva que havia de definir (i de fet defineix) la fesomia urbanística de Barcelona i el seu entorn.* (Riera, 1991).

Aquest entorn som nosaltres i aquesta fesonomia urbanística és la nostra, la dels nostres polígons: Bellvitge, Can Serra, Gornal... Candel ja s'havia referit en diverses ocasions, tot i que molt puntualment, a barris de l'Hospitalet al llibre *Els altres catalans* (1964) del qual acabem de celebrar els 50 anys de la seva publicació.

En relació al Gornal, l'escriptor Pérez Andújar parlarà dels *trasbarrios*: *Todos los barrios tienen un trasbarrio al que ni ellos miran. A estos trasbarrios es adonde van a parar quienes no pertenecen a nada sino a sí mismos. Gente que se sujeta al mundo por un único asidero.* (Pérez Andújar, 2011 pàg. 150). Andújar recorre Bellvitge i també el Gornal: *Todo aquí es más salvaje... en realidad, la Gornal no es el resto de un festín sino la especulación rebañando la cazuela.* (Pérez Andújar, 2011 pàg. 153).

La perifèria dels polígons la trobem en novel·les dels anys setanta com *El temps de les cireres* (1976) de Montserrat Roig i també es deixa entreveure en un llibre com *Barrio* (1977) però quan es converteix en l'autèntic protagonista és a *Los mares del sur* (1978) de Manuel Vázquez Montalbán, novel·la que descriu amb detall l'especulació urbanística feta al voltant dels anys 60 a la Marina de l'Hospitalet.

D'altra banda, en aquest final dels anys setanta, també trobem una certa fascinació per "l'altra Barcelona", en un grup d'escriptors barcelonins que escriuen en castellà. No són escriptors perifèrics, tot el contrari, Guillamon parla de Gil de Biedma, els germans Goytisolo, Eduardo Mendoza i Félix de Azúa. Un llistat molt semblant al de 'niños bien' que fa Kiko Amat quan planteja la falta d'escriptors de classe 'obrera':

«*España y Catalunya tienen un problema grave en cuanto a la narrativa marginal. No es tanto que aquí la literatura sea en cierto modo una cosa de niños bien, aunque eso es innegable: Mendoza, Azúa, Gil de Biedma, Vila-Matas, Bru de Sala...*»

Tot i que, per Amat, el problema a l'hora de trobar autors que parlin d'aquesta classe obrera, majoritàriament immigrant, que habita la perifèria marginal pot ser un altre:

«*No es tanto que la tradición obrera no exista, porque muchos de los autores prestigiosos de los últimos treinta años son de origen working class: Vázquez-Montalbán y Terenci Moix (el Raval), Quim Monzó (Les Corts), Julià de Jòdar (Badalona), Juan Marsé (el Carmel)... No, lo que sucede aquí es que cuando aparece un autor*

de clase obrera tarda muy poco en desclasarse. El paso de los quintos en la Barceloneta a los dry martinis en la Bonanova es fulgurante, imposible de captar por el ojo humano. Todos los autores que tres meses antes eran aún orgullosos hijos de curriqui de barrio dan, tras ser publicados, un triple salto no-mortal hacia la vida literaria de la postgauche divine.»

A banda, però, dels llistats que puguem fer amb autors 'made in centre' i autors 'made in perifèria' i al marge dels objectius i les evolucions socials i literàries de cadascú, el relat de la perifèria es va actualitzant —amb comptagotes, això sí— de la mà entre els "joves" escriptors nascuts cap als anys seixanta, bé amb la mirada barcelonina de Francisco Casavella (1963) a la trilogia *El día del Watusi*; des de Santa Coloma de Gramanet, amb Javier Pérez Andújar (1965), a *Paseos con mi madre* des de Sant Adrià o des de Sant Boi de Llobregat, amb Kiko Amat (1971) a *Rompepistas* i, fins i tot, podríem incloure Guillem Martínez (1965) originari de Cerdanyola del Vallès, amb les cròniques periodístiques o el llibre *Barcelona rebelde*. D'alguna manera, tots tiben del fil de la vida que Candel va aconseguir fer passar pel cap de l'agulla.

Són visions diferents de la perifèria, han canviat les circumstàncies, l'extraradi ha evolucionat, s'han mantingut distàncies amb els centres, tot i les bonances econòmiques temporals; la música, el pop, el rock, el punk, les bandes, les tribus... han creat noves mitologies, han cohesionat, s'han forjat identitats pròpies, noves, s'ha posat a caminar la 'Internacional de los bloques', Pérez Andújar afirma que "*todos los extrarradios de todas las ciudades son iguales, son el mismo*" i que quan visita una ciutat, s'identifica més amb els barris de blocs i s'estima més visitar suburbis, contemplar la vida quotidiana, mirar les diferències de l'arquitectura, i en general, gaudir de l'antropologia dels diferents hàbitats de la classe obrera.

En un article sobre *Los juegos feroces* de Casavella, publicat al diari *El País*¹¹ l'escriptor Sergi Pàmies sintetitza l'evolució de la nostra perifèria dient que "*de un modo tangencial, [la novela] da pistas sobre por qué los barrios se convirtieron en barriadas, las barriadas en periferia, la periferia en suburbio, el suburbio en extrarradio y el extrarradio en tumor extirpado al caos porciolista para gloria del área metropolitana*".

5. I L'HOSPITALET, QUÈ?

De paradís a suburbi i de perifèric a metropolità.

L'Hospitalet passa de ser descrit com "*el paisaje más delicioso que pueda darse. Pocos puntos de vista existen más bellos y preciosos, de más encantos, de más pintoresco esplendor. Es una vasta llanura donde se ven ondular los árboles, los frutos, las mieses, las verduras que pueblan los campos, apareciendo en el fondo la*

¹¹ Sergi Pàmies a "Semana de pronósticos", *El País*, 1 de setembre de 2002

línea azul del mar” per Víctor Balaguer a la *Guia-cicerone de Barcelona á Martorell* (1857) al “*Vaya mierda... ¿Y aquí es donde vamos a vivir?*”, referit a l’Hospitalet de Llobregat, de la primera vinyeta de Jaime Martín a *Sangre de barrio* (1985).

En els cent anys que van de la publicació de Balaguer a l’edició del còmic de Martín a l’Hospitalet, es produeix un dels canvis més brutals, des del punt de vista urbanístic i humà, que s’hagi vist mai en una població: augment espectacular dels habitants i construcció desmesurada i descontrolada de nous habitatges, modificació absoluta del paisatge i, com a conseqüència, generació d’un munt de conflictes i problemes per resoldre.

Hi ha testimoni literari d’un l’Hospitalet ‘paradís perdut’ als contes de Joan Casas (1950) a *Pols de terrat*, als poemes de Francesc Marcé (1921) a *Contrallum hospitalenc*, també en poemes de Pere Sarri (1924) o al poema de Ramon Minoves (1950) *Havent tornat a l’indret on vaig néixer, sense reconèixer-lo*, en el qual el camí i el temps del narrador s’entrecreuen amb els camins i els temps d’una ciutat que ja estava en procés de canvis quan el poeta hi vivia:

*Vull recordar la trobada dels segles
reconeguts cadascun pel seu torn:
el vell ferrer que ferrava peülles
i el traginer que tornava del Born
i el Metro Blau allà dalt la Torrassa
i el Carrilet que passava a migjorn.*

Si a la llarga primera part —a la que pertany aquesta estrofa—, hi apareix l’espai i el temps de la infància del poeta: la masia —que ja llanguia—, els camps, una natura encara visible i els oficis, també les fàbriques i la modernitat encara contingudes, a la segona, la ciutat ha crescut i s’ho ha empassat tot.

II

*Ara he tornat en aquell escenari
i m’he perdut tot buscant un carrer.
La gran ciutat va engolir-se la terra,
gent i ciment fan sentir-me estranger.
Ara he tornat en aquell escenari
i m’he perdut tot buscant un carrer.*

*No sóc aquell que, de lluny, torna a aquí.
Vinc de més lluny, car jo vinc del passat.
Si sempre es pot retornar pels camins,
En canvi no, contra el temps cavalcar.
Ja no existeix el meu poble d’infant,*

*Aquell indret va deixar d'existir.
Car si el meu món és una ombra distant
ja no tinc lloc. Només tinc el camí.*

*Jo tinc per cert que vaig néixer un capvespre
d'un fred hivern, a l'esquena del món,
vora del camp i del mur d'una fàbrica,
al si d'un mas que llanguia del tot.
Era l'instant en què un món es moria,
enmig del part d'uns estranys horitzons.*

A la dècada dels 50, la de la infància de Minoves, l'Hospitalet ja s'havia convertit en l'estereotip de "municipio suburbano" i l'investigador Francisco Ivern¹² l'havia triat com a objecte d'estudi del fenomen d'expansió urbana de Barcelona.

La ciutat serà durant molts anys no només l'habitació de convidats de què parla Pérez Andújar, serà l'habitació dels mals endreços on va a parar tot el que es considera lleig o molest, una de les característiques de les perifèries. La darrera primavera, al Centre Cultural Bellvitge s'ha pogut veure una exposició artística del col·lectiu CMR (del Carrer Miquel Romeu); el títol: "PERIFÈRICS. Una exposició a la perifèria urbana"; el seu missatge:

«S'entén que tot allò que és perifèric se situa als afores d'alguna cosa, és a dir, als afores d'allò que està constituït, reconegut i fet, i que suposa la centralitat. Es parla de les ciutats perifèriques, dels barris perifèrics, dels països perifèrics, i també, naturalment, de l'art i del pensament perifèric. Tot allò que genera angúnia, soroll, malestar, que no es vol veure, que fa pudor, que s'ha d'amagar, que no es vol que es vegi d'una manera o d'una altra... es trasllada cap a fora. Els centres han de ser polits i macos, visibles, correctes; en canvi, a les perifèries hi cap tot: els fums, les olors i tot allò que és lleig. Així acaben essent espais caòtics, no pensats, d'al·luvió i també de necessitats.»

Així —caòtic, d'al·luvió— era l'Hospitalet dels vuitanta, la ciutat protagonista de la novel·la de Paco Candel *Un ayuntamiento llamado Ellos* (1994), en la qual l'autor passa comptes amb la seva experiència com a regidor del primer ajuntament democràtic.

Ellos [l'Hospitalet] era una ciudad pobre. Fabril, industrial, inmigrante, menestral y obrera, su clase media eran los comerciantes. Los magnates de la industria ellense vivían en Barcelona; como el cuclillo ponían los huevos en nido ajeno. Si Ellos era pobre, el Ayuntamiento también tenía que serlo. Eso decían. (Candel, 1994 pàg. 116)

¹² IVERN, Francisco. *Hospitalet de Llobregat. Municipio suburbano. Estudio de sociología urbana*. Barcelona: CSIC, 1959

La imatge literària de l'Hospitalet d'aquells anys és, sobretot, la dels polígons. És la que recullen Montserrat Roig, Teresa Pàmies, Manuel Vázquez Montalbán, Víctor Alba, González Ledesma, Andreu Sotorra, Ramón de España, Valentí Puig, Kiko Amat o Pérez Andújar. El barri de Bellvitge, ben perfilat, amb uns límits definits i exposat a la vista de tothom és la fotografia de l'Hospitalet lleig, suburbial i ferit de mort per l'especulació urbanística. La novel·la de Candel ens parla del moment històric en què es comença a mirar de curar ferides, maquillar els defectes i deixar de ser suburbi.

Ellos [l'Hospitalet], población de trescientos o cuatrocientos mil habitantes, no venía de cien mil, pegada a Barcelona por el lado de la Zona Costera [Zona Franca], suburbio que, junto con Ellos, formaba parte del Área Metropolitana. Como decía Rodri [Ignasi Riera] —primero de la editorial Artemisa y luego concejal de Enseñanza de la ciudad que venía después de Ellos [Cornellà]—, ahora ya no somos suburbanales, ahora somos metropolitanos. (Candel, 1994 pàg. 8)

L'ús del llenguatge ja és també una manera de maquillar la realitat, no sembla el mateix ser suburbial que metropolità, però a efectes pràctics la dicotomia centre/perifèria segueix. El geògraf Carles Carreras dedica un capítol del ja citat llibre *La Barcelona literària* a la pregunta *I l'àrea metropolitana, què?*, en què parla del fort protagonisme de la metròpolis i de la potència de les seves imatges per tapar tot el que hi ha al seu voltant. Diu:

«La perifèria metropolitana encara resta més suburbanitzada literàriament del que ho està en la realitat social i funcional de la ciutat. Les fàbriques i els barris dormitoris, els ferrocarrils suburbans o les hortes marginals no han despertat gaire interès entre els escriptors que han tractat temes urbans, amb molt poques excepcions.»

L'article *L'Hospitalet literari: més realitat que ficció* del *Quaderns d'estudi* 26 (2012) explica com l'Hospitalet és una d'aquestes excepcions, molt més enllà del que el propi Carreras apuntava citant només *Los mares del sur* de Vázquez Montalbán.

A banda dels autors que descriuen la imatge dels blocs de pisos i dels polígons que al llarg de la segona meitat del segle xx ocuparan l'Hospitalet, hi ha autors que han fixat la mirada en altres temes i altres moments històrics. Així, a través de la literatura, podem resseguir l'ambient fosc i miserable de les fàbriques de la Torrassa, la Bordeta i Collblanc, a l'inici dels segle xx amb la novel·la *Sobre las piedras* de Sebastià Juan Arbó; o ens podem passejar pels descampats i les barraques de la Torrassa dels anys 20 i 30 i palpar l'ambient anarquista del barri de la mà —tendenciosa, això sí— d'Ignasi Agustí a *19 de julio*; i recordar el passat rural i pagès del Collblanc del segle XVIII gràcies a Maria Aurèlia Campmany; o recórrer, amb Manuel de Pedrolo i la seva novel·la *Viure a la intempèrie*, els carrers de la Torrassa, Collblanc i Pubilla Cases fins a trobar la habitació rellogada que busca una jove parella de treballadors.

El record d'una dona murciana que va viure als corralons de la Torrassa, l'arribada de la guerra al barri de Sant Josep, un parell de detectius amb casos per resoldre, uns negocis molt rendibles que es fan als 'grisos' del barri del Gornal, són més històries 'hospitaletques' que podem trobar a novel·les publicades ja en el segle XXI: *Para que nunca amanezca* (2001) d'Empar Fernández, *El crit de les mil nits* (2000) de Ramon Gómez Molina, *Cero negativo* (2009) de Fernando Gómez, *Un buen lugar para reposar* (2010) de Luis Gutiérrez Maluenda i *Narcolepsia* (2011) de Jordi Ledesma.

Literàriament parlant, a la nostra ciutat, li aniria bé tenir una "gran novel·la sobre l'Hospitalet". Terrassa, que és l'altra gran excepció del menysteniment a la nostra perifèria literària, ha estat més afortunada en el relat literari de la seva història, *La ciutat del fum* de Vicenç Villatoro i diverses novel·les de Jaume Cabré servrien d'exemple. El periodista Carles Soldevila al llibre *Barcelona vista pels seus artistes* (1958) deia:

«Les ciutats existeixen no solament en funció de les seves qualitats i condicions intrínseques, sinó també en funció de la fortuna amb què han estat cantades per llurs poetes, descrites i poblades per llurs novel·listes, copsades i refetes en l'obra de llurs pintors.»

L'Hospitalet, afortunadament, ha estat cantat, descrit i refet per diversos poetes, novel·listes i dibuixants, però encara està per explorar. Vázquez Montalbán parlava d'un esplèndid jaciment literari, Carles Carreras deia que *davant la manca de literatura sobre els municipis obrers s'esperaria un nou Candel que mostrés els problemes i els sentiments dels metropolitans*, de la perifèria. Tant de bo! Soldevila, pensant en la Barcelona burgesa de mitjans del segle XX, deia: *Hi ha una certa idea i un cert sentiment de la ciutat que solament copsen els artistes i els escriptors que només es refien dels ulls, les mans, la intel·ligència i el cor*. Això seria desitjable pel nostre l'Hospitalet immigrant, menestral i obrer.

El *lazarillo*, l'*alcahueta*, el cec miserable que ens recordava Pérez Andújar són el mirall d'una història col·lectiva, com ho és la història del nom d'un carrer de la Mina, Manuel Fernández Márquez, *que tiene nombre de persona normal y corriente porque está dedicada a la memoria de una persona normal y corriente muerta hace más de treinta años por la policía franquista durante una huelga*. (Andújar, 2012 pàg. 144)

Pérez Andújar parla des de la seva èpica de barri perifèric del rescat literari de la memòria quan pensa en aquestes històries o en la història del seu propi avi "náufrago en un océano de delaciones y de desapariciones, y de presidios, y de ejecuciones. Mi abuelo, en mi épica de torres de alta tensión... anda perdido en una isla de la que sólo podemos rescatarle con un viaje a la memoria, y ése, como ya se ve, va a ser un rescate literario, y por tanto irrevocable." (Andújar, 2007 pàg. 131)

Els artistes del carrer Miquel Romeu de l'Hospitalet parlen des de la seva creativitat i sensibilitat per dir: *transitar per les perifèries, viure-hi, pensar o crear en aques-*

tes té alguna cosa d'emoció, de risc, de sentir que no tot està vist ni tot sabut, que pot passar alguna cosa, i tot allò que és previsible en l'origen, en els centres, en les perifèries pot ser diferent. Si el centre és ordre, la perifèria és conflicte.

La història de l'Hospitalet pobre, fabril, immigrant és la història d'un conflicte, inacabat. Conflicte en el punt d'origen, en el d'arribada, dels qui van arribar i dels que ja hi eren, conflicte dels que hi som i dels que segueixen arribant.

I, en literatura, les millors històries són fetes de conflictes.

Obres (narrativa, novel·la, poesia) de la nostra perifèria citades a l'article

- AGUSTÍ, Ignasi. *19 de julio*. Planeta, 1965
AMAT, Kiko. *Rompepistas*. Anagrama, 2009
BENGUEREL, Xavier. *Suburbi*. Proa, 1985 (1936)
CANDEL, Francisco. *Donde la ciudad cambia su nombre*. José Janés, 1957
CANDEL, Francisco. *Han matado un hombre, han roto un paisaje*. José Janés, 1959
CANDEL, Francisco. *Un ayuntamiento llamado Ellos*. Ediciones B, 1994
CASAS, Joan. *Pols de terrat*. Selecta, 1980
CASAVELLA, Francisco. *El día del Watusi*. Mondadori, 2002-03
FERNÁNDEZ, Empar. *Para que nunca amanezca*. Meterora, 2001
GÓMEZ, Fernando. *Cero negativo*. Huerga & Fierro, 2009
GÓMEZ MOLINA, Ramon. *El crit de les mil nits*. Pagés, 2000
GUTIÉRREZ MALUENDA, Luís. *Un buen lugar para reposar*. Alrevés, 2012
JUAN ARBÓ, Sebastià. *Sobre las piedras grises*. Destino, 1949
MARCÉ, Francesc. *Contrallum hospitalenc*. Rius i Vila, 1979
MARSÉ, Juan. *Últimas tardes con Teresa*. Seix Barral, 1966
MARSÉ, Juan. *La oscura historia de la prima Montse*. Seix Barral, 1970
MENDOZA, Eduardo. *La ciudad de los prodigios*. Seix Barral, 1986
MENDOZA, Eduardo. *La verdad sobre el caso Savolta*. Seix Barral, 1989 (1975)
MINOVES, Ramon. *Roderes*. Columna, 1995
PEDROLO, Manuel de. *Viure a la intempèrie*. Nova Terra, 1974
PÉREZ ANDÚJAR, Javier. *Los principes valientes*. Tusquets, 2007
PÉREZ ANDÚJAR, Javier. *Paseos con mi madre*. Tusquets, 2012
SENTÍS, Carles. *Viatge en transmiserià*. La Campana, 1994
SOTORRA, Andreu. *L'assassí viu a Bellvitge*. Empúries, 1987
VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel. *Los mares del sur*. Planeta, 1979
VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel. *Los alegres muchachos de Atzavara*. Seix Barral, 1987

BIBLIOGRAFIA

AMAT, Kiko. "La literatura de las aceras" a *Cultura/s*, núm. 357, 2005, p. 2-5

CAMÓS, Joan. "L'Hospitalet i la immigració. Catalanistes i anarquistes als anys trenta" a *Quaderns d'estudi*, núm. 21, 2009, p. 69-84.

CARRERAS, Carles. *La Barcelona literària. Una introducció geogràfica*. Barcelona, Proa, 2003.

FERRER SALES, Carles. "L'Hospitalet literari: més realitat que ficció" a *Quaderns d'estudi*, núm. 26, 2012, p. 81-113.

GUILLAMÓN, Julià. "La novel·la catalana de la immigració", a *L'Avenç*, núm. 298, 2005, p. 46-49.

HAPKE, Ingrid. "La literatura marginal como literatura de testimonio, más allá de lo impreso" [en línia] a *No retornable*, núm. 11, 2012. Disponible a: <http://www.no-retornable.com.ar/v11/brasil/hapke.html>

HUERTAS CLAVERÍA, Josep Maria. "La Barcelona dels treballadors i el paisatge del Pijo-
aparte" a *Passejades per la Barcelona literària*. Sergio Vila-Sanjuán i Sergi Doria, editors. Barcelona: Grup 62, Ajuntament de Barcelona i Fundació Germán Sánchez Ruipérez, 2005.

HUGUES, Robert. *Barcelona*. Barcelona, Anagrama, 1992.

PÉREZ-VALLVERDÚ, Eulàlia. "La atracción de las ciudades. La Barcelona obrera de Folch i Torres" a CASACUBERTA I GUSTÀ (eds.) *Narrativas urbanas. La construcción literaria de Barcelona*. Barcelona, Fundació Antoni Tàpies i Arxiu Històric de Barcelona, 2008, p. 119-137.

RIERA, Ignasi. "La Barcelona de Paco Candel. Una ciutat que no surt a les postals oficials" a *Barcelona Metròpolis*, núm 20, 1991, p. 103-105.